

Чередниченко К. С., магістр

Харківська інженерно-педагогічна академія

Мироненко В. П.,

доктор архітектури, професор

*Харківський державний технічний університет
будівництва та архітектури*

ОСНОВНІ ВИДИ Й ФОРМИ КОСТЮМУ КОЗАЦТВА ЕПОХИ ГЕТЬМАНЩИНИ XVI-XVII СТОЛІТТЯ

Анотація. У статті описується образ козацтва у епоху Гетьманщини на основі малюнків костюмів козацтва зроблені українським художником кінця XVIII — XIX століття Ю. Глоговським. Основна увага приділено визначенню основних видів і форм костюму козацтва.

Ключове слово: костюм козацтва, Слобожанщина, чоловічий та жіночий одяг.

Анотація. *Чередниченко К. С., Мироненко В. П.* **Основные виды и формы костюма козацтва эпохи Гетьманщини XVI-XVII вв.** В статье описывается образ казачества на основе рисунков костюмов казачества, сделанные украинским художником конца XVIII — XIX века Ю. Глоговским. Основное внимание уделено определению основных видов и форм костюму казачества.

Ключевое слово: костюм казачества, Слобожанщина, мужская и женская одежда.

Annotation. *Cherednichenko K. S. Basic kinds and forms to the suit of the cossacks in the epoch of Getmanschina XVI-XVII ages.* Appearance of the cossacks on the basis of pictures of suits of the cossacks is described in the article, done the Ukrainian artist of end of XVIII — XIX age of Yu. Glogovskim. Basic attention is spared determination of basic kinds and forms to the suit of the cossacks.

Keyword: suit of the cossacks.

Постановка проблеми. У вітчизняній науковій літературі практично відсутні серйозні дослідження костюму козацтва огляди книг: Греченко В., Чорний І., Кушнерук В., Режко В. Історія світової та української культури; Лях Р., Темірова Н. Історія України з найдавніших часів до XV століття.; Матейко К. І. Український народний одяг.; Мерцалова М. Н. Історія костюма. — М.: Изд-во «Искусство»; Ніколаєва Т. Історія українського костюму.; Пармон Ф. М. Композиція костюма.; Стамеров К. К. Нариси з історії костюмів.; Субтельний Д. Україна, історія.; Тиктор І. Факсимільне відтворення видання «Історія української культури». — III зшиток «Побут».; Українське народознавство. Українське національне вбрання козацтва — їхній культурологічний аналіз.

Дослідження костюму козацтва у культурі костюма, аналіз яких становить інтерес і має велике значення для сучасного дизайнера як джерело натхнення і як зразок творчого процесу. У ньому органічно поєднані утилітарні та естетичні якості одягу. Таким чином, дослідження костюму козацтва, його образ на основі малюнків костюмів козацтва. Дозволяє відтворити образ минулого більш детально.

Робота виконана відповідно до плану науково — дослідницької роботи кафедри технології легкої промисловості Української інженерної — педагогічної академії.

Зв'язок роботи з науковими програмами. Дослідження проведено в рамках науково-дослідницьких розробок, які реалізуються відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 20 січня 1997 року №37 «О першочергових заходах відносно розвитку національної системи дизайну і ергономіки і впровадження їх досягнень в промисловому комплексі, об'єктах житлової, виробничої і соціально — культурної сфер».

Аналіз останніх досліджень і публікацій по темі свідчить про зростаючий інтерес сучасних досліджень до історичного костюму епохи Гетьманщини XVI-XVII століття. Представляє інтерес розглянути передумови основні види і форми костюму знаті та міщан епохи Гетьманщини XVI- XVII століття.

Мета роботи — створити образ козацтва на основі малюнків костюмів козацтва зроблені українським художником визначити їх види та форми костюму.

Результати роботи. Розглянувши костюм козацтва у епоху Гетьманщини XVI- XVII століття його традиції які формувалися роками і зберігають свою відповідність умовам життя і труда, малюнках де зображені різні соціальні верства козацтва основні види і форми костюму, то створюється образ козацтва.

У другій половині XVI століття селяни і міська біднота з різних районів України тікали від кріпосницького гніту в Подніпров'я і ставали там вільними людьми — козаками. У пониззі Дніпра вони створили свою військову організацію — Запорізьку Січ. Козаки хліба не сіяли, а промишляли полюванням, рибальством. Козацька сила зростала і давала відсіч турецько-татарським нападам, очолювала національну боротьбу проти шляхетської Польщі. Поступово

Надійшла до редакції 13.05.2010

Малюнок 1

Малюнок 2

Малюнок 3

козацьке суспільство диференціювалося, створювався прошарок заможних «шляхетських» козаків і бідняків. Звичайно, це відбилося на козацькому костюмі, який теж ставав соціально диференційованим: козацької старшини й голоти.

У народній уяві образ козака був образом визволителя, безстрашного, мужнього героя. Невідомий тогочасний поет писав про нього:

*«У навчаннях нелегких бойовому ділу
На Україні піднялось лицарство уміле
Мас хіть вояк в полях часто виїжджати
Не удома, а в степу мусить вікувати
Та вистежувать татар у полях широких
За поганцем пильнувань із могил високих»*

Зовнішність козака, його костюм створював образ емоційний, урочистий, схильний до вражаючих ефектів. В «Історії української культури» (видання Івана Тиктора) 116-літній козак-запорожець Іван Разсолота розповідає: «Ходили запорожці добре, одягались ошат-но, красиво. Здається, так саме як інші, а у подробицях все інакше: «От як треба козакові підперезатися, прив'яже пояс шнурком до гвіздка, та й крутиться кругом, поки не намотає на себе весь пояс... Чуприну заправить, замотає за ліве вухо разів два або три. Так вона й висить аж до самого плеча... А вуса викохували довгі, предовгі! Оце як нафарбує їх, на-чорнить, та як розчесе гребінцем; то хоть він і старий буде, а вийде такий козарлюга, що тільки хіть-хіть! Отакі ваші вусарі були» (мал. 1).

Такий козацький образ зберігався в народі дуже довго. У XIX столітті письменник П.Куліш пише у своїх «Записках о Южной Руси» (С.-Петербург, 1856 р.): «Бувало, що-року приїздить запорожці в Смілу на ярмарок... Вбрані так, що, Боже твоя воля! Золото і срібло! Шапка оксамитова, червона з кутами, а околиця пальця на три завширшки, сірий або чорний; під ним жупан з найдорожчого червоного сукна, горить, мов вогонь, аж очі сліпить, а зверху черкеска з виколотами, синя чи блакитна; штани суконні, сині, широкі – так і

найшли майже на передки чобіт. Чоботи червоні, на ладунці золото й срібло; навіть і перев'язи у позолоті, а шабля при боці вся в золоті – так і горить».

Жіночий образ молодої козачки, дочки полкового судді, Катерини у творі «Михайло Чарнишенко, або Малоросія вісімдесят років тому» Пантелеймон Куліш описує так: «Уявіть собі дівчину в цвіті юності, струнку, з розкішно розвиненими формами, з лицем повним гри й сміху, та разом з печаттю якоїсь томності, якогось легкого смутку, з чолом білим, грецької форми, з високими довгими бровами, що наче райдуга над криницею по обидві боки перегнулися. В очах її видно душу, що любить глибоко і ніжно; в голосі виліваються звуки, що до серця простують; в усіх її рисах позначився особливий вираз, що не має його жодний народ, а тільки українці. Перейнятий він духом поезії своїх чарівних мислів, своїх вірувань, та ні з чим незрівнянних пісень».

У козацькому костюмі першої половини XVII ст. поєдналися давні народні традиції і риси нового європейського художнього стилю бароко, який прийшов на зміну Ренесансу XVI століття. Сформувався новий художній стиль – українське і козацьке бароко, який був більш світлий і життєрадісний, ніж європейське бароко. Він охопив всю художню діяльність того часу: архітектуру, образотворче мистецтво, костюм.

Парадне козацьке вбрання було з коштовних декоративних тканин з дорогішими прикрасами. Воно складалося з кількох одночасно вдягнених частин верхнього і нижнього одягу. Кожна з них виглядала знизу, зверху, у декоративних розрізах рукавів, у розігнутих полях каптану, створюючи мальовничість і барвистість образу.

Повсякденний й похідний козацький одяг відрізнявся від парадного простотою форм і матеріалів. Він називався «підлий одяг».

Малюнки костюмів козацтва зроблені українським художником кінця XVIII — XIX століття Ю. Глоговським на основі давніх гравюр, портретів,

Малюнок 4

Малюнок 5

Малюнок 7

Малюнок
6

настінного живопису. На них зображені різні соціальні верстви козацтва.

Козацький гетьман у зеленому жупані із золотими гудзиками. Поверх накинута червона кирея, підбита хутром з великим виложистим хутряним коміром, без рукавів, скріп-лена на шії аграфом. Поли жупана, киреї, вилоги обшиті золотою тасьмою. Синя шапка – «султанка» облямована коштовним хутром. Над чолом прикріплені коштовною оздобою дві пір'їни. Чоботи червоні, сап'янові (мал.2).

Козацький полковник у червоному алтабасовому жупані. Пояс на талії перетканий сріблом і золотом. Поверх жупана накинутий кунтуш, підбитий хутром, прикрашений зо-лотими петлицями і тасьмою. Комір скріплений коштовним аграфом. Зачіска «під макитру». Чоботи червоні, сап'янові (мал.3).

Виборний козак – представник заможної верхівки у білому короткому нагрудному одязі з рукавами – куртці з невеликим виложистим коміром. Широкі білі штани із полотна заправлені в чорні чоботи. Верхній одяг – довгий синій каптан з рукавами, підперезаний чорним шкіряним поясом. Комір та манжети червоні. Кругла, з навушниками, червона шапка облямована хутром і жовтою тасьмою (мал.4) .

Заможний козак – біла сорочка, шовкові сірі шаровари, коричнева, складного крою безрукавка, коричнева шапка зі шликом. Безрукавка оздоблена тасьмою хрест-навхрест, підперезана шкіряним поясом, за яким пістоль. На ногах чоботи (мал.5) .

Бідний козак у костюмі, наближеному до селянського: біла сорочка, білі неширокі полотняні штани-порти. Поверх короткий синій лейбик з рукавами і темна свита. Шапка суконна, конусоподібна, облямована хутром (мал.6).

Виразні малюнки козацького костюму представлені в альбомі «3 української старовини», виданому ще в 1900 році художниками Д.Яворницьким, Д.Самокішем, С.Васильківським та перевиданому видавництвом «Мистецтво» в 1991 році. Це портрети козаків, показаних в різних ситуаціях.

Костюм кременецького козака. Суконний з відкидними рукавами напівкунтуш, під-перезаний поясом. Біла сорочка, широкі шаровари, заправлені в чоботи. Висока смушкова шапка з вершком-шликом з китицею-(мал.7).

Задунайський запорожець. Біла сорочка, шаровари, пояс з китицями обкручується декілька разів навколо стану. За поясом шабля. Коротка безрукавка підбита чорним хутром. Зверху суконна кирея з великим круглим коміром (мал.8).

Військовий писар. Суконний жупан, поверх кунтуш з довгими рукавами-вильотами. На ногах чоботи. Зачіска з довгим волоссям, оскільки це – інтелектуальна спеціальність (мал.9).

Малюнок 8

Малюнок 9

Малюнок 10

Козачка. Біла сорочка з розшитим подолом. Довга, приталена і розширена донизу корсетка з «вусами». Поясний одяг – дерга (незшита обгортка) і дві запаски. На шиї бурштинове намисто; зачіска: коса, заплетена з різнокольоровими стрічками (мал.10).

Жіночий костюм козацької верхівки такий, як у заможних українських пані на малюнках Ю. Глоговського (мал. 11,12).

Верхній одяг – кунтуш з фіолетового оксамиту чи алтабасу, зеленої парчі, суцільно затканої срібними нитками. Шалевий комір кунтуша і манжети – з коштовного хутра. Підкладка теж хутряна. Намітка пов'язана на твердому очіпку високою короною над чолом. Кінці намітки спущені на плечі.

Прості козацькі носили костюм, близький до селянського: сорочки, плахти, запаски. На голові очіпок з наміткою або кибалкою.

Висновки. У козацькому костюмі першої половини XVII ст. поєдналися давні народні традиції і риси нового європейського художнього стилю бароко, який прийшов на зміну Ренесансу XVI століття. Сформувався новий художній стиль – українське і козацьке бароко, який був більш світлий і життєрадісний, ніж європейське бароко. У костюмі починає застосовуватися крій, що значно збагачує види і форми, створює стрункий, приталений силует. Приталеність надає певну вишуканість формі нових видів одягу: чоловічих жупанів, делій, кунтушів; жіночих суконь з відрізними ліфами й шнурівками.

Парадне козацьке вбрання було з коштовних декоративних тканин з дорогоцінними прикрасами. Воно складалося з кількох одночасно вдягнених частин верхнього і нижнього одягу. Кожна з них виглядала знизу, зверху, у декоративних розрізах рукавів, у розігнутих полах каптану, створюючи мальовничість і барвистість образу. Повсякденний й похідний козацький одяг відрізнявся від парадного простотою форм і матеріалів. Він називався «підлий одяг».

Малюнки 10, 11

Література:

1. Греченко В., Чорний І., Кушнерук В., Режко В. Історія світової та української культури. – К.: Літера, 2000.
2. Каминская Н. М. История костюма. – 2-е изд. – М.: Легпромбытиздат, 1986.
3. Кравич Д. П., Стельмащук Г. Г. Український народний одяг XVII – початку XIX ст. в акварелях Ю. Глоговського. – К.: Наук. думка, 1988.
4. Лях Р., Темірова Н. Історія України з найдавніших часів до XV століття. – Вид. 3. – К.: Генеза, 2001.
5. Матейко К. І. Український народний одяг. – К., 1977.
6. Мерцалова М. Н. История костюма. – М.: Искусство, 1972.
7. Ніколаєва Т. Історія українського костюму. – К.: Либідь, 1996.
8. Пармон Ф. М. Композиція костюма. – М.: Ленпромбытиздат, 1985.
9. Стамеров К. К. Нариси з історії костюмів. – К.: Мистецтво, 1978.
10. Субтельний Д. Україна, історія. – К.: Либідь, 1991.
11. Туктор І. Факсимільне відтворення видання «Історія української культури». – III зшиток «Побут». – Львів, 1936.
12. Українське народознавство. Українське національне вбрання. – Львів: Видавничий центр «Фенікс», 1994.
13. Шевченко Е. І. Українська народна тканина. – К: Артанія, 1999. – 416 с.